UDK: 37.036:78.071

O‘ZBEK MILLIY MUSIQASI ASOSIDA TALABLARDA ESTETIK DID VA IJRO MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Gadoyeva Muborak Jumaqulovna
Denov tadbirkorlik pedagokika instituti.
maktabgacha ta’lim yo‘nalishi o‘qituvchisi:
https://orcid.org/0009-0001-3505-0994
Email: muborakgadoyeva1986@gmail.com
Tel:91.982-52-86
https://doi.org/10.5281/zenodo.20073702

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek milliy musiqasining yosh avlod tarbiyasidagi tarbiyaviy-estetik ahamiyati hamda uning talabalarda estetik did, musiqiy tafakkur va ijro madaniyatini shakllantirishdagi o‘rni ilmiy-nazariy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqotda milliy musiqa namunalarini ta’lim jarayoniga integratsiya qilishning samarali usullari, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va o‘qitish texnologiyalari yoritib beriladi. Shuningdek, musiqa mashg‘ulotlarida milliy merosdan foydalanish orqali talabalarning ijodiy faolligini oshirish yo‘llari ko‘rsatib o‘tiladi. Talabalarda milliy qadriyatlarga hurmat, musiqiy merosga sadoqat, sahna madaniyati va ijrochilik ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi hamda musiqa ta’limi jarayonini takomillashtirishga yo‘naltirilgan metodik tavsiyalarni o‘z ichiga oladi. Maqolada amaliy tajribalar asosida metodik tavsiyalar ishlab chiqilib, ularni ta’lim amaliyotida qo‘llash imkoniyatlari asoslab beriladi. Natijada milliy musiqa vositasida barkamol shaxsni tarbiyalashning pedagogik ahamiyati ochib beriladi.
Kalit so‘zlar: o‘zbek milliy musiqasi, estetik did, ijro madaniyati, musiqa ta’limi, pedagogik metodika, milliy meros.

Аннотация: В данной статье на научно-теоретической основе анализируется воспитательно-эстетическое значение узбекской национальной музыки в воспитании молодого поколения, а также её роль в формировании у студентов эстетического вкуса, музыкального мышления и исполнительской культуры. В исследовании освещаются эффективные способы интеграции образцов национальной музыки в образовательный процесс, современные педагогические подходы и технологии обучения.

Кроме того, показаны пути повышения творческой активности студентов посредством использования национального музыкального наследия на занятиях музыкой. Подчёркивается значение развития у студентов уважения к национальным ценностям, верности музыкальному наследию, сценической культуры и исполнительских навыков, а также предлагаются методические рекомендации, направленные на совершенствование процесса музыкального образования.

В статье на основе практического опыта разработаны методические рекомендации и обоснованы возможности их применения в образовательной практике. В результате раскрывается педагогическое значение воспитания гармонично развитой личности средствами национальной музыки.
Ключевые слова: узбекская национальная музыка, эстетический вкус, исполнительская культура, музыкальное образование, педагогическая методика, национальное наследие.

Annotation: This article provides a scientific and theoretical analysis of the educational and aesthetic significance of Uzbek national music in the upbringing of the younger generation, as well as its role in developing students' aesthetic taste, musical thinking, and performance culture. The study highlights effective methods for integrating samples of national music into the educational process, along with modern pedagogical approaches and teaching technologies.

Furthermore, the article identifies ways to enhance students' creative activity through the use of national musical heritage in music classes. It emphasizes the importance of fostering respect for national values, devotion to musical heritage, stage culture, and performance skills among students, and offers methodological recommendations aimed at improving the process of music education.

Based on practical experience, the article develops methodological guidelines and substantiates the possibilities of their application in educational practice. As a result, the pedagogical significance of educating a harmoniously developed individual through the means of national music is revealed.

Keywords: Uzbek national music, aesthetic taste, performance culture, music education, pedagogical methodology, national heritage.

KIRISH

Bugungi globallashuv sharoitida jamiyatning ma'naviy rivoji, yosh avlodning estetik tafakkurini shakllantirish va ularni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash masalasi ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Axborot texnologiyalari tez sur'atlar bilan rivojlanib, turli madaniy ta'sirlar kuchayib borayotgan bir davrda milliy san'at va madaniyatni asrab-avaylash, uni yoshlar ongiga singdirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, ta'lim jarayonida milliy musiqa orqali talabalarda estetik did va ijro madaniyatini rivojlantirish masalasi alohida e'tiborni talab etadi.

San'at turlari orasida musiqa inson ruhiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi, uning hissiy olami, estetik qarashlari va badiiy tafakkurini shakllantiruvchi qudratli vosita hisoblanadi. Musiqa orqali inson go'zallikni his etishni, badiiy obrazlarni idrok qilishni va ularni ongli ravishda baholashni o'rganadi. O'zbek milliy musiqasi esa xalqning ko'p asrlik tarixiy tajribasi, ma'naviy-axloqiy qarashlari, estetik ideallari va badiiy tafakkurini o'zida mujassam etgan noyob madaniy merosdir [1.38b]. Shashmaqom, xalq kuy-qo'shiqlari, dostonchilik, lapar, terma, marosim va mavsumiy musiqalar nafaqat musiqiy-badiiy jihatdan yuksak qiymatga ega, balki tarbiyaviy-estetik mazmuni bilan ham ajralib turadi. Ushbu musiqiy namunalar orqali talabalarda milliy o'zlikni anglash, estetik did, ijodiy tafakkur va ijro madaniyatini shakllantirish imkoniyati mavjud [2.91.b].

Bugungi musiqa ta'limida talabalarni faqat texnik jihatdan yetuk ijrochi sifatida tayyorlash yetarli emas. Ularning estetik didini rivojlantirish, milliy ijrochilik an'analarini anglash, sahna madaniyati va badiiy mas'uliyatni his etish ko'nikmalarini shakllantirish muhim pedagogik vazifa sanaladi [3. 127. b]. Shu nuqtai nazardan, o'zbek milliy musiqasi asosida olib boriladigan ta'lim jarayoni samarali metodik yondashuvlarni talab etadi.Mazkur maqolada o'zbek milliy musiqasi asosida talabalarda estetik did va ijro madaniyatini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari hamda metodik yo'llari yoritilib, amaliy tavsiyalar beriladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

O'zbek milliy musiqasining estetik va tarbiyaviy ahamiyati musiqashunoslik hamda pedagogika sohasidagi ko'plab tadqiqotlarda atroflicha yoritilgan. Milliy musiqa xalqning ma'naviy dunyosi, estetik qarashlari va tarixiy tajribasini aks ettiruvchi muhim madaniy hodisa sifatida talqin qilinadi. Shu jihatdan uning ta'lim jarayonidagi imkoniyatlarini o'rganish dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi.

M.Abdullaeva tadqiqotlarida o‘zbek milliy musiqasining estetik qadriyatlari tahlil qilinib, musiqiy merosning shaxs ma’naviy kamolotidagi o‘rni asoslab berilgan. Muallif milliy musiqa insonda go‘zallikni his etish, badiiy tafakkur va estetik munosabatni shakllantirishda muhim omil ekanligini ta’kidlaydi. Ayniqsa, milliy kuy va qo‘shiqlarning obrazliligi talabalarning emotsional sezgirligini rivojlantirishga xizmat qilishi qayd etiladi.

T.Qodirov va S.Karimova tadqiqotlarida musiqa ta’limida ijro madaniyatini shakllantirish masalalari ko‘rib chiqilib, milliy ijrochilik an’analarining ahamiyati ta’kidlanadi [4. 283. b]. Zamonaviy tadqiqotlarda estetik didni rivojlantirishning innovatsion metodlari hamda milliy musiqani o‘qitishning samarali yo‘llari bayon etilgan.

A.Murodov tadqiqotlarida talabalarda musiqiy didni shakllantirishning pedagogik mexanizmlari tahlil qilingan bo‘lib, unda musiqani ongli tinglash, tahlil qilish va ijro etish jarayonlarining o‘zaro uyg‘unligi muhim omil sifatida ko‘rsatiladi. Muallif milliy musiqa asarlari badiiy mazmunga boyligi bilan estetik tarbiyaning samarali vositasi ekanligini ta’kidlaydi.

O‘zbek milliy musiqasi o‘zining ohangdorligi, lad va usullarining rang-barangligi, badiiy obrazlarga boyligi bilan ajralib turadi. Unda xalqning quvonchi, dardi, orzu-umidlari, hayotiy tajribasi va estetik qarashlari mujassamdir [5. 68.b.]. Milliy musiqa inson qalbida go‘zallik tuyg‘ularini uyg‘otadi, musiqiy idrokni rivojlantiradi va estetik hislarni tarbiyalaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda nazariy va amaliy metodlar majmuasidan foydalanildi. Avvalo, muammoga oid ilmiy-pedagogik, musiqashunoslik va metodik adabiyotlar tahlil qilinib, o‘zbek milliy musiqasining talabalar estetik didi va ijro madaniyatini shakllantirishdagi imkoniyatlari o‘rganildi.

Kuzatish metodi orqali musiqa mashg‘ulotlarida talabalarning musiqiy idroki, ijrochilik faolligi va estetik munosabatlari tahlil qilindi. Suhbat va savolnoma metodlari talabalarning milliy musiqaga bo‘lgan qiziqishi, estetik baholash qobiliyati hamda ijro madaniyati darajasini aniqlash imkonini berdi.

Amaliyotda pedagogik tajriba-sinov ishlari tashkil etilib, milliy musiqa namunalarini tinglash, tahlil qilish va amaliyotda ijro etishga asoslangan mashg‘ulotlar o‘tkazildi. Olingan natijalar qiyosiy tahlil qilinib, metodik tavsiyalarni ishlab chiqishga asos bo‘ldi.

TADQIQOT NATIJALARI

Tadqiqot davomida o‘zbek milliy musiqasi asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni talabalarning estetik didi, musiqiy tafakkuri hamda ijro madaniyati rivojiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi. Milliy musiqa asarlarini ongli tinglash va ularni badiiy tahlil qilish jarayonida talabalar musiqiy obrazlarni chuqurroq idrok eta boshlagani, ohang, ritm va shakl uyg‘unligini anglash qobiliyati oshgani kuzatildi.

Amaliy ijro faoliyati natijasida talabalarda milliy ijrochilik an’analariga xos ifodaviylik, emotsional barqarorlik hamda sahna madaniyatiga rioya qilish ko‘nikmalari shakllandi. Ayniqsa, maqom yo‘llari va xalq kuy-qo‘shiqlarini ijro etish jarayonida talabalar musiqiy asarning mazmunini his etish va uni tinglovchiga yetkazish qobiliyatini rivojlantirgani kuzatildi.

Integrativ yondashuv asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar talabalarning ijodiy faolligini oshirib, ularning mustaqil fikrlashi va badiiy tasavvurini boyitdi. Natijada talabalar musiqani faqat ijro etiladigan san’at turi sifatida emas, balki estetik va ma’naviy qadriyatlarni ifodalovchi badiiy hodisa sifatida qabul qila boshladi.

Shuningdek, tajriba jarayonida milliy musiqa asosida olib borilgan mashg‘ulotlar talabalarning darsga qiziqishini oshirgani, ijrochilik jarayonida o‘ziga ishonch hissi mustahkamlangani hamda jamoaviy ijro faoliyatida hamkorlik ko‘nikmalari rivojlangani aniqlandi.

MUHOKAMALAR

Tadqiqot natijalari o‘zbek milliy musiqasining estetik tarbiya va ijro madaniyatini rivojlantirishdagi didaktik imkoniyatlari keng ekanligini ko‘rsatadi. Talabalarning milliy musiqa bilan muntazam shug‘ullanishi ularning musiqiy idroki va badiiy sezgirligini kuchaytirib, estetik baholash qobiliyatini rivojlantirishi aniqlandi.

Ijro madaniyatini shakllantirish jarayonida musiqiy obrazni anglash, milliy uslubni his etish va sahna madaniyatini rivojlantirish o‘zaro bog‘liq jarayon ekanligi kuzatildi. Bu esa ijrochilik faoliyatini kompleks pedagogik yondashuv asosida tashkil etish zarurligini ko‘rsatadi.

Integrativ metoddan foydalanish talabalarning badiiy dunyoqarashini kengaytirib, musiqani boshqa san’at turlari bilan bog‘liq holda idrok etishlariga yordam berdi. Natijada talabalar musiqiy asarlarning tarixiy, madaniy va ma’naviy mazmunini chuqurroq tushuna boshladi.

Muhokamalar shuni ko‘rsatadiki, milliy musiqa asosida olib boriladigan ta’lim jarayoni nafaqat ijrochilik mahoratini rivojlantiradi, balki talabalarning ma’naviy kamoloti, milliy o‘zlikni anglash va estetik didini shakllantirishda ham muhim pedagogik omil hisoblanadi.

O‘zbek milliy musiqasi inson qalbida go‘zallik tuyg‘ularini uyg‘otadi, musiqiy idrokni rivojlantiradi va estetik hislarni tarbiyalaydi. Ayniqsa, yosh avlodni tarbiyalashda milliy musiqa muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. U bolalar va talabalarda nafis didni shakllantiradi, milliy an’analarga hurmat ruhini uyg‘otadi hamda ma’naviy-axloqiy fazilatlarni rivojlantiradi. Musiqa orqali insonda sabr-toqat, mehr-oqibat, Vatanga muhabbat kabi ijobiy tuyg‘ular mustahkamlanadi.

Shuningdek, milliy musiqa ta’lim jarayonida shaxsning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Musiqa mashg‘ulotlari o‘quvchilarning tasavvurini kengaytiradi, emotsional dunyosini boyitadi va ularning badiiy tafakkurini o‘stiradi. Natijada milliy musiqa nafaqat estetik zavq bag‘ishlaydi, balki barkamol, ma’naviy yetuk shaxsni shakllantirishga xizmat qiluvchi muhim tarbiyaviy omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Milliy musiqa namunalarini o‘rganish jarayonida talabalar:

– musiqiy go‘zallikni his etish va idrok qilish;
– ohang, ritm va shakl uyg‘unligini anglash;
– badiiy obrazlarni tahlil qilish;
– milliy qadriyatlarga hurmat bilan qarash ko‘nikmalarini egallaydilar.

Estetik didning shakllanishi musiqa asarlarini ongli tinglash, tahlil qilish va baholash jarayonida yuz beradi. Bu jarayonda milliy musiqaning badiiy imkoniyatlari muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbek milliy musiqasi talabalarda nafaqat musiqiy bilim, balki estetik tafakkur va ma’naviy sezgirlikni ham rivojlantiradi.

Ijro madaniyati musiqiy asarni texnik jihatdan mukammal ijro etish bilangina cheklanmaydi. U ijrochining musiqani his etishi, milliy uslubni to‘g‘ri talqin qilishi, sahna madaniyati va tinglovchi bilan estetik muloqot o‘rnatish qobiliyatini ham o‘z ichiga oladi.

Ijro madaniyatining asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

– musiqiy matnni to‘g‘ri va ongli talqin qilish;
– milliy ijrochilik uslubiga rioya etish;
– emotsional ifodaviylik va badiiy ta’sirchanlik;
– sahna madaniyati va ijrochilik etikasi.

O‘zbek milliy musiqasining improvizatsiyaga boyligi talabalarni ijodiy yondashuvga undaydi. Bu esa ularning ijrochilik mahoratini, mustaqil fikrlashini va badiiy tafakkurini rivojlantiradi.

TALABALARDA ESTETIK DID VA IJRO MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI:

O‘zbek milliy musiqasi asosida ta’lim jarayonini tashkil etishda quyidagi metodik yondashuvlardan foydalanish samarali hisoblanadi.

Musiqani tinglash va tahlil qilish metodi:

Bu metod talabalarda musiqiy idrok, estetik tafakkur va badiiy tahlil ko‘nikmalarini rivojlantiradi [6.39.b]. Milliy musiqa asarlarini ongli tinglash orqali talabalar asarning mazmuni, badiiy xususiyatlari va estetik qiymatini anglaydilar.

Amaliy ijro faoliyati:

Xalq kuy-qo‘shiqlari, maqom yo‘llari va mumtoz asarlarni amaliy ijro etish talabalarda milliy ijrochilik an’analarini mustahkamlaydi. Amaliy mashg‘ulotlar ijro madaniyatini shakllantirishda asosiy omil hisoblanadi.

Taqqoslash va tahliliy yondashuv:

Milliy va zamonaviy musiqiy asarlarni taqqoslash orqali talabalar musiqadagi estetik farqlarni anglaydi, baholash va xulosa chiqarish ko‘nikmasiga ega bo‘ladi.

Integrativ metod:

Integrativ metod musiqani tarix, adabiyot va tasviriy san’at bilan uzviy bog‘liq holda o‘rganishga asoslanadi. Bunday yondashuv talabalarga milliy musiqa asarlarini faqat musiqiy jihatdan emas, balki ularning tarixiy, badiiy va ma’naviy mazmuni nuqtai nazaridan ham idrok etish imkonini beradi. Natijada musiqa talabaning ongida yaxlit badiiy hodisa sifatida shakllanadi.Musiqani tarix bilan bog‘lab o‘rganish milliy musiqaning shakllanish jarayonlari, ijrochilik an’analari va ularning muayyan davr madaniy hayoti bilan aloqadorligini anglashga yordam beradi [7.71.b]. Adabiyot bilan integratsiya qilish esa qo‘shiqlar matni, doston va termalarning badiiy mazmunini chuqurroq tahlil qilish orqali talabalarda musiqiy va adabiy

tafakkur uyg‘unligini ta’minlaydi. Tasviriy san’at bilan bog‘liq mashg‘ulotlar esa musiqiy obrazlarni tasavvur qilish, estetik sezgirlikni rivojlantirishga xizmat qiladi [8.41.b].

Shu tariqa, integrativ metod talabalarning badiiy dunyoqarashini kengaytirib, estetik tafakkuri va ijro madaniyatini kompleks rivojlantirishda muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek milliy musiqasi asosida talabalarda estetik did va ijro madaniyatini rivojlantirish musiqa ta’limining muhim va ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Milliy musiqaning badiiy-estetik imkoniyatlaridan tizimli, izchil va maqsadli foydalanish orqali talabalarda nafaqat musiqiy bilim va ijrochilik ko‘nikmalari, balki yuksak estetik tafakkur, badiiy did, milliy o‘zlikni anglash hamda ijodiy yondashuv shakllanadi. Bu jarayon talabalarni musiqiy asarlarni ongli idrok etishga, ularni tahlil qilish va badiiy jihatdan baholashga o‘rgatadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek milliy musiqasi asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni talabalarning ijro madaniyatini rivojlantirishda samarali pedagogik omil bo‘lib xizmat qiladi. Xususan, milliy ijrochilik an’analariga tayangan holda olib borilgan mashg‘ulotlar talabalarda sahna madaniyati, emotsional ifodaviylik, musiqiy matnni to‘g‘ri talqin qilish va tinglovchi bilan estetik muloqot o‘rnatish kabi muhim sifatlarni shakllantiradi. Mazkur metodik yondashuv musiqa ta’limi samaradorligini oshirish, ta’lim mazmunini milliy qadriyatlar bilan boyitish hamda yosh avlodni milliy madaniy merosga hurmat ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi. O‘zbek milliy musiqasini ta’lim jarayoniga keng joriy etish orqali kelajakda nafaqat malakali ijrochilar, balki estetik didi yuksak, ma’naviy barkamol va milliy madaniyatni chuqur anglaydigan mutaxassislarni tayyorlash uchun mustahkam poydevor yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullaeva, M. (2020). "O‘zbek milliy musiqasining estetik qadriyatlari". Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi.
2. Murodov, A. (2018). "Talabalarda musiqiy didni rivojlantirish usullari". Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti nashri.
3. Qodirov, T. (2019). "Musiqa ta'limida ijro madaniyati". Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti.
4. Karimova, S. (2021). "O‘zbek musiqasining pedagogik ahamiyati". Buxoro: Buxoro Davlat Universiteti.
5. Tursunov, R. (2022). "Estetik did va musiqiy ijro: nazariya va amaliyot". Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat Vazirligi.
6. Xolmatov, D. (2023). "O‘zbekiston milliy musiqasini o‘rganish metodikasi". Nukus: Qoraqalpog‘iston Davlat Universiteti.
7. Isroilov, F. (2020). "Musiqa va estetik tarbiya: talabalarga yo‘nalishlar". Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Ta'lim Vazirligi.
8. Rahmonov, A. (2021). "Musiqa san'atida estetik didni rivojlantirishning zamonaviy usullari". Andijon: Andijon Davlat Universiteti.